

УДК 021+001.8

Тетяна Бірюкова,
старший викладач кафедри документознавства та інформаційної
діяльності Одеського національного політехнічного університету

Методологічні підходи до дослідження функцій документно-комунікаційних інститутів

У статті охарактеризовані методологічні положення, які є основою дослідження функцій документно-комунікаційних інститутів. Проаналізовано значення для аналізу методологічних підходів: системного, системно-діяльнісного, структурно-функціонального.

Ключові слова: методологічні підходи, системний підхід, системно-діяльнісний підхід, структурно-функціональний підхід, функції, документно-комунікаційні інститути.

Практика соціальних комунікацій підтверджує такі факти: інформація, використана для підтримки суспільної діяльності, має бути документованою для набуття відповідного статусу; документи — упорядковані за певними правилами; основною властивістю документно-комунікативного процесу є своєчасність. Все назване стає реальністю лише за умови раціонального використання світового інформаційного простору та ефективної взаємодії документно-комунікаційних структур в суспільстві.

Документно-комунікаційні структури, що розвивались в умовах нарощення документопотоку та збільшення обсягів інформації, пристосовуючись до суспільних змін документів й інформації, в постійній адаптації змін, пройшли кризу трансформаційні етапи інституціоналізації — процесу визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти для задоволення певної суспільної потреби. Результат цього процесу — виникнення документно-комунікаційних інститутів, соціально обумовлених установ, функціонування яких засновано на науково-теоретичних та правових засадах, що поєднують структури зі створення та опрацювання документованої інформації, інтелектуальні ресурси, накопичувачі у документосховищах, базах і банках даних, а також комунікаційні канали [3].

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що розроблення методологічних засад пов'язане із розкриттям природи та історичної первісності традиційних і новітніх функцій документно-комунікаційних інститутів (ДКІ), а також зв'язків між ними. Це, на нашу думку, є необхідним для усвідомлення унікальної, побудованої за соціальною потребою, структурної особливості кожного з ДКІ та їхньої генетичної єдності, що важливо для розроблення новітніх напрямів їхнього розвитку та ефективної координації дій при кардинальних змінах в інформаційній та соціальній сферах, пов'язаних з побудовою інформаційного суспільства.

Мета статті — аналіз методологічних підходів до визначення та обґрунтування функцій документно-комунікаційних інститутів.

Значний внесок у досліджувану проблему здійснили науковці М. Дворкіна, С. Басов, Ю. Столяров, А. Соколов, М. Слободяник, М. Самохіна, Т. Берестова, В. Бенін, Т. Кузнецова, О. Полтавська, Г. Паршукова, Н. Зінов'єва, І. Михайлин [1, 2; 4—6; 8—14].

Аналіз цих та інших джерел довів, що різноманітність підходів до класифікації функцій, яка обумовлена особливостями напрямів досліджень та похідних від цього розбіжностей аспектів класифікації, надає нам можливість вважати, що методологічні засади дослідження функцій документно-комунікаційних інститутів треба будувати насамперед на підґрунті загальнонаукової методології. Як доводить практика, найбільша точність досліджень, пов'язаних із визначенням складових, інтегративних функцій та зв'язків між об'єктами, досягається при застосуванні системного підходу (СП) — "одного із головних напрямків методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженні певних об'єктів як складних систем. Системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення" [7, с. 5].

Системний підхід розглядається як категорія, що не має єдиного визначення, оскільки трактується надто широко і неоднозначно. У літературі наводяться такі тлумачення або визначення системного підходу:

— інтеграція, синтез розгляду різних сторін явища або об'єкта (А. Холл).

— адекватний засіб дослідження і розроблення не будь-яких об'єктів, що доволно називаються системою, а лише таких, котрі є органічним цілим (С. Оптнер) [7, с. 5].

Згідно із цим, кожен об'єкт наукового дослідження бажано вивчати із застосуванням системного підходу (СП), сутність якого полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Відповідно до СП, система — це цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. До її загальних характеристик відносять цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію.

Використовувані нами відповідні методологічні принципи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта:

1) принцип цілісності, за яким досліджуваний об'єкт виступає розподілений на окремі частини, що органічно інтегруються в єдине ціле;

2) принцип пріоритету цілого над складовими частинами, який означає, що функції окремих компонентів підпорядковані функціям системи загалом;

3) принцип ієрархічності, який пояснює підпорядкованість елементів системи загалом;

4) принцип структурності, який означає спосіб закономірного зв'язку між частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови;

5) принцип самоорганізації — динамічна система здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування задля підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій або розвитку;

6) принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до трансформацій зовнішнього середовища.

Системний підхід сприятиме виявленню сутності та особливостей структури, взаємозв'язків, ієрархії, цілісності розвитку, динаміки, чинників та умов функціонування досліджуваних документно-комунікаційних інститутів.

У системному дослідженні об'єкт, що аналізується, розглядається як певна кількість елементів, взаємозв'язок яких зумовлює її цілісні властивості. Основний наголос робиться на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями його окремих елементів чи підсистем, скільки специфікою його структури, особливими системо-творчими, інтегративними зв'язками досліджуваного об'єкта. Усвідомлення цього є особливо цінним для досягнення мети запропонованого авторкою дослідження.

Системний принцип також надає нам змогу визначити стратегію дослідження. У його межах багато підходів, але такими, що найбільше відповідають тематиці аналізу, ми вибрали системно-діяльнісний та структурно-функціональний підходи.

Системно-діяльнісний підхід указує на компонентний склад діяльності, де основними є: потреба — суб'єкт — об'єкт — процеси — умови — результат. Це створює можливість комплексно дослідити діяльність документно-комунікаційних інститутів як динамічних систем забезпечення взаємодії людини із зовнішнім середовищем, а також як специфічного середовища професійної, наукової, навчальної та іншої її активності, у якій вона досягає свідомо поставленої мети, що формується внаслідок виникнення потреб у документах, тобто ті потрібні їй у ході основної професійної діяльності. З цього моменту людина стає суб'єктом документно-комунікаційної діяльності. Як бачимо на рис. 1, той змушений звернутись до об'єкта документно-комунікаційної діяльності — ДКУ, оскільки він за допомогою наявних документів опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності — елементи навколишнього середовища, наявні у суб'єкта на початковому етапі своєї діяльності та від яких залежить отримання продукту його основної діяльності. Опосередкування впливу суб'єкта на предмет його основної діяльності відбувається через документно-комунікаційні технологічні процеси. Але для більшої точності аналізу за допомогою системно-діяльнісного підходу необхідно враховувати фактори, що впливають на суб'єкт (людину) і об'єкт (документно-комунікаційний інститут). Насамперед це характеристика зовнішнього та внутрішнього середовища: соціальні умови, просторові та часові чинники тощо.

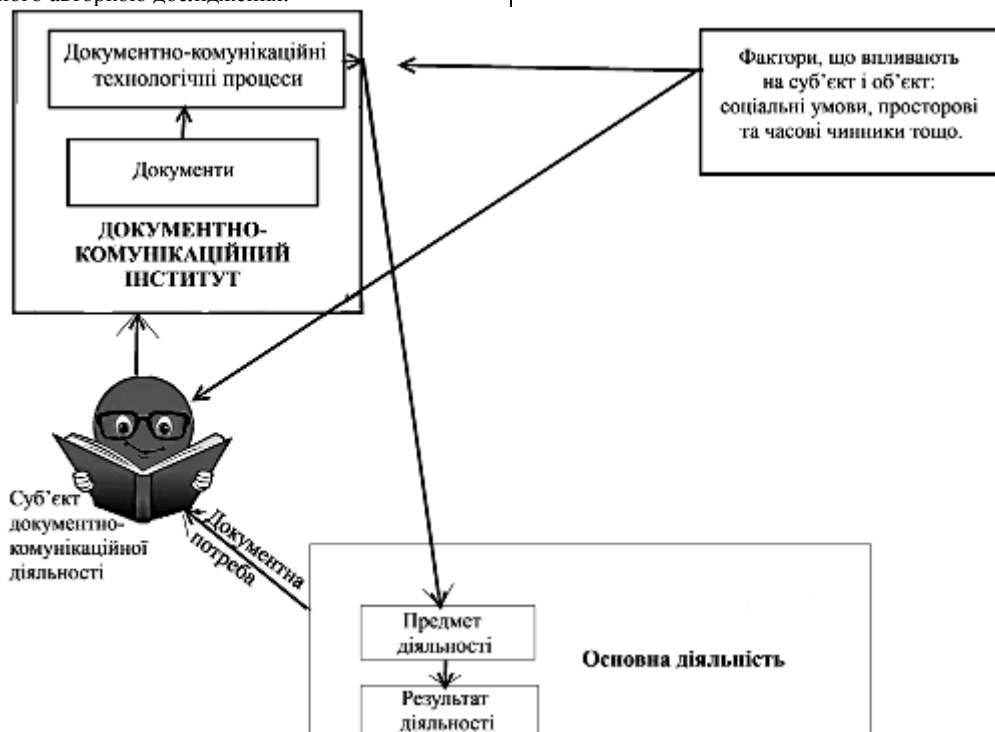

Рис. 1. Системно-діяльнісний підхід у дослідженні функцій документно-комунікаційних інститутів

Сутність структурно-функціонального підходу полягає у виокремленні в системних об'єктах — документно-комунікаційних інститутах — структурних елементів і визначенні їхніх функцій в інформаційному просторі. Елементи і

зв'язки між ними створюють структуру інформаційного простору. Кожен елемент виконує свої специфічні функції, які працюють на загальносистемні. Між ними є певна залежність, яка, на нашу думку, виявляється в інтегруючій сут-

ності функцій, закладених до першооснови документно-комунікаційної діяльності ще із виникненням та розвитком перших документно-комунікаційних структур.

Структуризація об'єкта — необхідна умова його вивчення. Вона дає можливість виокремити, а потім описати суттєві складові об'єкта — елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції та ін. Опис структури об'єкта полягає в його розподілі на складові та встановленні характеру взаємозв'язків між ними. Аналіз структури здійснюється за допомогою методу класифікації — багатоступінчатого, послідовного поділу досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Сутність об'єкта як системи виявляється у структурі, однак реалізується у функціях. Це уможливило розгляд кожного документно-комунікаційного інституту та сучасного інформаційного простору загалом як структурно-функціональної цілісності, де кожен елемент має певне функціональне призначення, яке має узгоджуватися із загальною метою системи в цілому. Рівень її цілісності залежить від рівня відповідності її структури і функцій до головної мети системи.

Визначення функціонального призначення досліджуваних нами об'єктів формує уявлення про соціальну роль системи. Функція є конкретизацією призначення системи, доводить доцільність існування об'єкта в системі. Отже, вона — це спосіб практичної реалізації призначення системи.

У межах структурно-функціонального підходу досліджують сутнісно-функціональну, функціонально-генетичну та функціонально-логічну структуру системи. Перша з них виявляє субстанційні елементи, підсистеми та компоненти системи, їхні сутнісні зв'язки та основне призначення. Друга розкриває внутрішні закономірності розвитку і діяльність системи (від простої до складної, від нижчого до вищого рівня, від генетично первинного до генетично похідного, включаючи у "знятому" вигляді моменти попереднього при відносній самостійності). Третя виявляє логічно можливі відношення між функціями системи: переваги, домінування, супідрядності (основна і допоміжні функції); функціональної рівнозначності або еквівалентності; сполучення (поєднання) (комбінована функція). Застосування структурно-функціонального підходу надає нам змогу побудувати описові та графічні моделі досліджуваних об'єктів.

Таким чином, нами окреслено головні методологічні підходи до визначення функціональної сутності ДКІ з метою подальшого їхнього дослідження на професійному рівні у контексті соціальної комунікації.

Список використаної літератури

1. Басов С. А. Библиотека: формирование базовых ценностей на переломе эпох / С. А. Басов // Роль библиотеки в формировании регионального социально-культурного пространства: сб. науч. тр. / ГПНТБ СО РАН. — Новосибирск, 2009. — С. 3—23.

2. Бенин В. Л. Роль и место библиотеки в социокультурном пространстве / В. Л. Бенин, Р. А. Гильмиянова // Библиосфера. — 2011. — № 1. — С. 3—10.
3. Бірюкова Т. Л. Аналіз зв'язку мотивації документно-інформаційної діяльності та функцій документно-комунікаційних інститутів у процесі їх історичного розвитку / Т. Л. Бірюкова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2012. — Вип. 38. — С. 180—189.
4. Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина. — М. : Профиздат, 2001. — 111 с.
5. Зиновьева Н. Б. Библиография в структуре информационной культуры : теоретико-методол. исследование : дис. ... д-ра пед. наук / Зиновьева Нонна Борисовна. — Краснодар, 1998. — 402 с.
6. Кузнецова Т. Я. Библиотека в информационном обществе: онтологические основания социокультурного моделирования / Т. Я. Кузнецова // Научные и технические библиотеки. — 2011. — № 1. — С. 75—78.
7. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / Р. В. Кустовська. — Тернопіль : Екон. думка, 2005. — 124 с.
8. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. — Вид. 5-те, виправл. і доповн. — К. : Центр навч. л-ри, 2011. — 496 с.
9. Паршукова Г. Власть над культурным пространством: библиотека в системе социальных институтов / Галина Паршукова // Библиотечное дело. — 2009. — № 7. — С. 16—19.
10. Полтавская Е. И. Библиотека в системе социокультурных институтов: осмысление понятий / Е. И. Полтавская // Научные и технические библиотеки. — 2011. — № 10. — С. 5—20.
11. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. — К. : Ред. жур. "Бібліотечний вісник", 1995. — 268 с.
12. Соколов А. В. Информационное общество и библиотеки. Ч. 1. Соблазн "разбиблиотечивания" / А. В. Соколов // Библиотечное ведение. — 2011. — № 3. — С. 15—21.
13. Самохина М. М. Библиотека как социальный институт и её функции / М. М. Самохина. — Режим доступа: http://www.library.ru/1/sociolog/text/t_09.php. — Загл. с экрана.
14. Столяров Ю. Н. Сущностные функции библиотек / Ю. Н. Столяров. — Режим доступа: <http://schoollibrary.ioso.ru/index.php?News id = 144>. — Загл. с экрана.

В статье охарактеризованы методологические положения, которые являются основой исследования функций документно-коммуникационных институтов. Проанализировано значение для анализа методологических подходов: системного, системно-деятельностного, структурно-функционального.

The article described methodological principles that are the basis functions research of Institutions Document and Communication. The study analyzes of methodological approaches: a systematic approach, system-activity, and the structural-functional.

Надійшла в редакцію 20 березня 2013 року